

Ewa Zmuda

NOMINACJE
ISTOT
DUCHOWYCH
W PISMACH
WYBRANYCH
MISTYKÓW

Studium teolingwistyczne

Akademia Ignatianum
Wydawnictwo WAM

Kraków 2012

Wstęp

Badaniom nad religią, a zwłaszcza nad tekstami religijnymi zawsze towarzyszyło i towarzyszy pytanie: Czy opis rzeczywistości transcendentnej jest w ogóle możliwy? Z początku ta kwestia oraz rozważania nad językiem opisującym rzeczywistość transcendentną były podejmowane głównie przez teologów, od pewnego czasu jednak również językoznawcy zainteresowali się tą tematyką. Powstało wiele opracowań teoretycznych dotyczących języka religijnego czy bardziej szczegółowych, opisujących na przykład język przekładów Pisma Świętego. Ciągłe jednak niewiele jest – zwłaszcza w Polsce – opracowań opisujących język tekstów będących zapisem przeżyć mistycznych. Niniejsza publikacja usiłuje w pewnym stopniu wypełnić tę lukę w polskich badaniach nad językiem religijnym.

Materiał moich badań stanowią teksty mistyczne trzech polskich mistyków żyjących na przełomie XIX i XX wieku: błogosławionego Bronisława Markiewicza¹, świętej s. Faustyny Kowalskiej² oraz służebnicy Bożej Rozalii Celak³. Analizowane pisma, należące do piśmiennictwa nieliterackiego, spełniają kilka ważnych kryteriów. Przede wszystkim są napisane własnoręcznie przez mistyków, co zwiększa ich wiarygodność i pozwala uwzględniać cechy języka osobniczego autorów (niekiedy bowiem tego typu teksty są dyktowane lub spisywane przez osoby trzecie, np. spowiedników). Do tej pory zachowane są rękopisy tych pism bądź istnieją wydania krytyczne pozwalające poznać kształt rękopisu. Autorzy badanych pism są osobami uznanymi przez Kościół katolicki jako obdarzone szczególną łaską i odznaczające się heroiczną cnót⁴, co pozwala potwierdzić

¹ Dalej Markiewicz.

² Dalej s. Faustyna.

³ Dalej Celakówna.

⁴ Są to warunki wymagane do otwarcia procesu kanonicznego. S. Faustyna uznana jest w Kościele katolickim za świętą, Markiewicz za błogosławionego,

autentyczność ich tekstów – z punktu widzenia danego wyznania – i wyeliminować czynnik sugestii bądź wpływu innych źródeł na opisane przez nich doświadczenia duchowe.

Celem publikacji jest zaprezentowanie sposobu nazywania istot duchowych w pismach mistyków, analiza semantyczna nazw i ich klasyfikacja oraz wskazanie czynników wpływających na dokonane przez tych autorów mistycznych wybory nominacyjne.

W związku z tym przedmiotem moich analiz są różne pod względem struktury nazwy⁵ (imiona własne i opisowe wyrażenia identyfikujące, czyli jednostkowe deskrypcje określone, nazwania pluralne) istot duchowych występujące w pismach trzech, wymienionych powyżej, polskich mistyków.

Spróbuję pokazać specyfikę nazwań zastosowanych przez autorów tekstów mistycznych, zwłaszcza deskrypcji określonych, wskazując na takie zagadnienia, jak: semantyka poszczególnych wyrażeń, zróżnicowanie strukturalne nazw, ich zależność od kontekstu oraz wpływ czynników zewnętrznych (np. wpływ tekstu biblijnego, pobożności danego okresu) na dokonanie określonych wyborów nominacyjnych.

Ponieważ analizowane zapiski powstały niemal w tym samym czasie historycznym, nie podejmuję analiz diachronicznych, a jedynie synchroniczny opis wyzyskanego materiału.

Analizie poddaję także częstotliwość użycia poszczególnych nazw. Frekwencja omawianych nominacji jest istotna choćby z tego względu, że pozwoli ona określić, które z występujących w pismach nazw są najczęstsze, a w konsekwencji będzie można wskazać, czy powszechniejsze w pismach mistyków są nazwy znane i stosowane w teologii, czy indywidualne, tworzone przez autorów, będące cechą ich języka osobniczego. Ponadto analiza frekwencji pozwoli wskazać, które z istot duchowych najczęściej

a Celakówna w Kościele nosi tytuł służebnicy Bożej, gdyż jej proces beatyfikacyjny jest w toku. Obecnie już trwa drugi jego etap, toczący się w Rzymie, gdyż etap diecezjalny został zakończony w 2007 roku. A oznacza to m.in., że pisma Celakówny otrzymały co najmniej dwie pozytywne recenzje znawców teologii katolickiej.

⁵ Termin *nazwa* rozumiem tu szeroko (stosuję go zamiennie z terminem *nazwanie*) za USJP (II: 875) jako 'wyraz albo połączenie wyrazowe oznaczające kogoś lub coś, miano, nazwanie, określenie, termin'. W przypadku węższego znaczenia stosuję termin *nazwa własna* lub *imię własne* [rozwiązanie skrótów stosowanych w pracy zob. s. 11-14].

wystąpiły w doświadczeniach mistycznych autorów pism, jak kształtuje się osobista relacja z tymi istotami, a także unaocznia stosunek do prawd wiary katolicyzmu, w ramach którego powstały badane zapiski mistyczne.

Kwestię nazywania istot duchowych przez objętych badaniem mistyków podejmuję przede wszystkim dlatego, że ta warstwa leksyki jest w tych pismach – już na pierwszy rzut oka – bardzo bogata i szczególnie dla piśmiennictwa mistycznego reprezentatywna, co postaram się potwierdzić w moich analizach. Sposób nazywania istot duchowych jest bardzo istotny także dlatego, że w nim odbija się stosunek człowieka (w tym przypadku mistyków) do *sacrum*. Zatem zaprezentowane nazwy mogą zainteresować nie tylko językoznawców, ale także psychologów, socjologów, antropologów, filozofów czy wreszcie teologów.

Zarówno treściowo, jak i metodologicznie niniejsza publikacja wpisuje się w nurt badań teolingwistycznych. Teolingwistyka – czyli dziedzina badająca rolę języka w życiu religijnym człowieka, a także współzależność zjawisk językowych i struktury wierzeń religijnych oraz ludzkiego stosunku do nich⁶ – pozwala spojrzeć na tego typu pisma, uwzględniając nie tylko język, ale także religijny kontekst ich powstania. Ponieważ jest to nauka z pogranicza językoznawstwa i teologii, prowadzone w jej obszarze badania zakładają interdyscyplinarność. Niezbędne zatem będzie uwzględnienie treści teologicznych potrzebnych do pełnego zrozumienia analizowanych tekstów. Z tego powodu zastosowana w ramach teolingwistyki metoda filologiczna zostanie wsparta przez metodę analityczno-egzegetyczną. Chcę bowiem zaznaczyć, że chociaż publikacja ta ma charakter językoznawczy, to występujące w analizowanym materiale nazwania, zwłaszcza te o proveniencji biblijnej, są niejednokrotnie ekwiwalentami nazw obcych, wobec czego w miarę potrzeb odwoływać się będę do klasycznej greki, łaciny czy starożytnego języka hebrajskiego. Odwołania te będą polegać na przywołaniu etymologii danej nazwy lub znaczenia obcych wyrazów oraz objaśnianiu funkcjonowania ich w polskiej tradycji kulturowej. Jest to szczególnie ważne, gdy określone wyrazy w mniejszym lub większym stopniu determinują kształt analizowanych nazwań.

⁶ Zagadnienie teolingwistyki szeroko omawiam w rozdziale pierwszym części pierwszej.

Przy wyzyskiwaniu materiału nazewniczego, jakim operują badane teksty mistyczne, i analizowaniu tej warstwy leksyki, niezbędne jest także sięgnięcie do narzędzi onomastyki⁷ i statystyki leksykalnej (zob. Sambor 1972). Szczególnie pomocne będą w tym przypadku pojęcia z zakresu teorii nazw własnych, teorii deskrypcji określonych oraz składni grupy imiennej⁸.

Książka ta powstała dzięki pomocy kilku osób, którym w tym miejscu pragnę podziękować. Szczególnie serdeczne podziękowania składam prof. UP dr. hab. Maciejowi Mączyńskiemu za cenne rady i wskazówki, których udzielał mi w trakcie moich naukowych zmagani, a przede wszystkim za te, które przyczyniły się do powstania tej książki i nadały jej taki właśnie kształt. Dziękuję także szanownym recenzentom – prof. PAN dr hab. Bożenie Sieradzkiej-Baziur oraz prof. zw. dr. hab. Stanisławowi Koziarze za wszystkie cenne uwagi i sugestie. Ostatecznego wyboru materiału do analizy dokonałam po konsultacji z wybitnym znawcą mistyki, o. prof. dr. hab. Dominikiem Widerem OCD, któremu również bardzo dziękuję za wszelką okazaną pomoc.

Osobne podziękowania należą się osobom, które pomagały mi przy końcowych etapach prac redakcyjnych nad niniejszą publikacją. Bez wsparcia dr Marzeny Marii Szurek, dr Anny Królikowskiej oraz mgr Marty Majewskiej nie udałooby mi się przygotować tej książki do wydania tak sprawnie i w tak krótkim czasie.

⁷ Przeprowadzone badania nad nazewnictwem istot duchowych lokują się więc gdzieś obok badań onomastyki uzualnej, kulturowej i literackiej.

⁸ Dużą wskazówką w wyborze tych narzędzi były dla mnie teksty Z. Kalety: *Teoria nazw własnych* (2005) oraz *Kierunki i metodologia badań. Terminologia* (2005) oraz tekst Z. Topolińskiej *Składnia grupy imiennej* (1984).